

LAKATOS PÁL

„Bűnünk“ és bajunk Trianon

FELSŐMAGYARORSZÁG KIADÓ
MISKOLC, 1999

A kötet
a Magyar Könyv Alapítvány
támogatásával jelent meg

A borító
Vass Tibor
munkája

© Lakatos Pál

Felsőmagyarország Kiadó
Felelős kiadó: Serfőző Simon
Készült a K-B. Aktív Kft. Nyomdában, Miskolcon
Felelős vezető: Kása Béla
ISBN 963 9109 72 X

Előszó

Magyarország viselkedését 1918 óta európai szerződések szabályozzák. Úgy kell viselkednie, mintha egy ország lenne. De ha a Balkánon kítör a háború, anélkül, hogy az ország hadba lépne, magyar katonák is megkapják a hadparancsot, s idegen zászlók alatt lépnek a harci síkra. Ha árvíz van a Tiszán, segélyeket, ruhát, élelmiszert, miegyebet visz a Magyar Vöröskereszt Ukrajnába, mert magyar a lakosság, akit földönfutóvá tett a természet, s az ukrán rablógazdaság. Földig rombolt várost építenek újjá, épül a régi-új főtér, a néhai zsidók főutcája, emléknak megdőlt zsinagóga homlokzat: a ledöntött templom emlékére, megújul a városháza, életre kel a szlovák város, magyar építészek építik magyar lakosoknak; segély-kamionokat vezényelnek a nagy román forradalom idején Magyarországról magyarnak, románnak, cigánynak egyaránt, s a forradalom hőse, Tőkés László életéért aggódik Európa jobbik fele.

Magyarország viselkedését 1918 óta európai szerződések szabályozzák. Úgy kell viselkednie, mintha egy ország lenne, de nem viselkedik, nem viselkedhet úgy. Úgy kell tennie, mintha hat ország lenne és mégis egy. Úgy kell élnie, mintha mindig ünnep lenne, mondjuk folyamatosan karácsony, s úgy kell éreznie mégis, mintha mindig bűnös lenne, elmaradott, talán kisé mucsai. Mert itthon, az egyországban az elit, a fölülről néző, a fölötté és kívülálló, az igazság, az információ és a pénz birtokosai átlátnak ezen a folyton karácsonyozó, széttépett és önmagával másokat is fölemelő, zsarolható történelmi seben, ezen a zagyvalék, alaktalan magyar népen.

Igaza van az elitnek, bűnös és alantas ez a karácsonyi népség, keveredik ajkán a „Fel nagy örömré, ma született...” kezdetű himnusza, lelkesült kékezüst glóriája a „pepszi egy érzés” barna szirupos gögicsélésével. Ez a furcsa dal szól most is az összedőlt beregi házak között, ez szól a bozgor ajkán, s ezt a dalt lengedezteteti a szél a bácskai katona sírján.

Kérjük hát az Urat, mi „országlakosok”, ne vegye el a kezét rólunk, hagyja meg nekünk országgló végenincs karácsonyunkat.

Ez a különös dal szóljon végeérhetetlenül azoknak a fülében, akik újságírásra, történelemírásra, tájékoztatásra adták a fejüket. Ne legyen nyugtuk se éjjel, se nappal, mert ha itt születtek és szülőföldjükön magyarul beszélnek, fel kell erősíteniök azt a hangot, melyet ez a karácsonyi népség dalol, hogy megformálódjék nemes beszédben, tiszta, világos hangon a trianoni magyarság üzenete. Üzenete önmagához és a világhoz.

Makovecz Imre

Minden bajunk forrása Trianon

A szétszórtság nemzete

– *Ha kimondom a dátumot: 1920. június 4-e, akkor önök azonnal mondják a nevet: Trianon. Ha kimondom a nevet: Trianon, akkor önök azonnal sorolják az évtizedekig kimondhatatlant, hogy háromszázhuszonötezer négyzetkilométernyi Magyarországból maradt kilencvenháromezer, hogy huszonegymillió magyar lakosból maradt nyolcmillió. Hetvenhat éve történt, 1920. június 4-én. Idézek Raffay Ernő Magyar Trianon 75 éve című könyvéből: „Aláírták a békeszerződést. A Magyar Távirati Iroda jelenti Párizsból június negyedikén. A magyar békeszerződést ma délután négy óra harminc perckor aláírták. A budapesti templomokban ma délelőtt megkondultak a harangok, a gyártelepek megszólaltatták szirénáikat, és a borzongós, őszies levegőben tovaömpölygő szomorú hanghullámok a nemzeti összeomlás fájdalmas gyászát jelentették. Ma délután négy óra harminc perckor írták alá Trianonban a magyar meghatalmazottak a békeokmányt.”*

Milyen volt az akkori magyarországi hangulat, a néma, egyperces gyász? A Magyar Trianon 75 éve című könyv szerzője, Raffay Ernő történész válaszol.

– *Az azt megelőző napokban, hetekben már nyilvánosságra kerültek Magyarország anyagi, területi, emberbéli és mindenféle veszteségei, és ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy 1918. november elejétől kezdve román királyi, cseh legionárius és szerb királyi csapatok már jártak Magyarország területén...*

– *Ez az a bizonyos kétharmadrésnyi Magyarország, amit elfoglaltak?*

– *Ez az a bizonyos kétharmadrésnyi Magyarország. Tehát a kölni békekötés már az elfoglalás utáni nemzetközi jogi szentesítés volt. És ezek a csapatok Magyarországot végigrabolták. Ha ezt mind egybevetjük, akkor talán megértjük a trianoni határokon belül és kívül élő magyar embereknek azt a gyászát, azt a megalázottságát, amely szentesítette a békekötés aláírásakor, tehát 1920. június 4-én fél öt utáni percek történéseit. Meghúzták a harangokat, leálltak a gyárak, üzemek, irodák.*

– *Néma gyász volt Magyarországon.*

– *Néma gyász volt. Allt a közlekedés, a zászlókat félárbocra eresztették... Egységes volt a nemzet.*

– *Borzasztó, amit most mondott. Mi magyarok csak akkor tudunk egységesek lenni, legalábbis a történelmünk gyakran ezt bizonyítja, amikor az igazi nagy tragédiáink vannak. Amikor pedig úgy előrerohanhatnánk, amikor erőnk lenne arra,*

hogy valami jót csináljunk, mert éppen nincs fölöttünk sötét felhő, akkor marjuk egymást.

– Ady Endrével szólva: „Nekünk kell az, hogy az Isten meghurcoljon bennünket végig a sorsával”, talán ez segít az összetartásban. Bár ezt a trianoni meghurcoltatást jobb lett volna elkerülni.

– Ezt ki nem heverhette a magyarság azóta sem. A könyvben adatokat közöl például arról, hogy mekkora érték került Románia kezére, ami magyar tulajdon volt.

– A két világháború között voltak politikatudományt művelő magyar emberek, akik kiszámították, hogy nemcsak a százháromezer négyzetkilométer összes föld alatti és föld feletti java mennyi volt, hanem különösképpen azt, hogy például a román földreformmal mennyi magyar ember tulajdonában lévő földet, házat, lakást és más, anyagi és nem anyagi javakat vettek el. Ez körülbelül háromszázmillió dollárra tehető csak Romániában.

– Egy 1930-as adat szerint negyvenmillió angol font, illetve kétszázmillió amerikai dollár a veszteség. És ehhez jöttek még egyéb apróságok később.

– Igen, ez csak Romániában, amihez valóban egyéb apróságok jöttek. Még nincs számítás arról, hogy a Délvidéken és a teljes Felvidéken mekkora volt a veszteségünk. Mert mind a három trianoni országban voltak földreformok és procedúrák, amik a magyarságot érték. Amerikai dollárban ott is ki lehet fejezni a volt magyar területeken élő magyaroktól elvett javakat. És hangsúlyozni szeretném, hogy ezek csak anyagi javak.

– Mennyi is ez a háromszázmillió dollár? Elég, ha csak arra utalok, hogy a második világháború befejezése után, amikor jóvátételre kötelezték Magyarországot, annak összege körülbelül háromszázmillió dollárnyi volt. Trianon után pedig ekkora érték az, ami román kézre került. És akkor most beszéljünk az összes többi veszteségről, ami pénzben nem fejezhető ki. Az iskolákról, az oktatásról, a nyelvtanításról.

– El lehetne mondani, hogy hány ezer iskolát, hány tucat tanítóképzőt, mennyi középiskolát, egyetemet és hány templomot, árvaházat és egyebet vettek el tőlünk. Nem számszerűen közelítem meg a dolgot. A kérdés sem erről szól, hanem a dolog lelki, szívbéli és agybéli, a magyarságot nagyon is szétszakító tényezőiről. Arra gondolok, hogy a magyar nemzetté válás a reformkorban már csúcspontján volt, aztán a kiegyezés után ez a folyamat elmélyült. A magyarosodás az osztrák-magyar monarchiabeli Magyar Királyságban elég nagy léptékű. Ezt nemcsak néprajzosok, hanem demográfusok is bizonyítják különböző szaktanulmányaikkal, úgyhogy 1910-ben már a huszonegymillió Magyar Királyság lakóinak az összlétszámából 53,5 százalék volt a magyar. Trianon azzal, hogy féltucat országra szabdalta a Kárpát-medencei Magyar Királyságot, ezt a nemzetté válási folyamatot szét-

szakította. Mesterségesen. És én úgy látom, hogy az azóta eltelt esztendőkorán a magyar nemzeti-történelmi tudatot mindenképpen ki akarják lúgozni. Igaz, hogy a mostani, trianoni Magyarországon belül is, de a volt magyar területeken mindenképpen. A magyarság a szétszórtság nemzete lett. Ez rendkívül súlyos tényező. Ha a Trianon utáni összes elcsatolt területek veszteségeit nézzük, akkor minimálisan – 1930-as dollárértékben kifejezve – egymilliárd dollárra tehető a veszteségünk. Manapság, mint tudjuk, a különböző kárpótlások korát éljük. Különböző etnikai csoportok, társadalmi rétegek kapnak kárpótlást. Akkor föl lehet vetni azt, hogy van egy ilyen jellegű károkozás is. Ha az az elvünk, hogy minden elszenvedett kár kárpótlásra jogosult, akkor én csak tisztelettel szeretném azt mondani, hogy magyar holocaust is volt és magyar károk is voltak.

– A szomszédságunkról beszélve, Ausztriának volt-e valami köze Trianonhoz?

– Ausztria a magyar területekből viszonylag keveset kapott, pár ezer négyzetkilométert csupán. Ugyanakkor ezt az egész helyzetet, mint cseppben a tenger, nagyon jól tükrözi. Burgenland, vagy ahogy magyarul mondani szokás, a Várvidék kilencvenvalahány százalékban osztrák németek által lakott terület. Tehát ha az etnikai elvet nézzük, akkor azt kell mondjuk, hogy bizony ez német terület. Azonban nem a tényleges helyzet miatt került ez a pár ezer négyzetkilométer Ausztriához, hanem kompenzációként kapták. Rendkívül sok területet – Bukovinát, Karinthiát, Krainát, azaz a kisebbik Szlovéniát és egyéb más területeket – elvettek Ausztriától. Érdekes módon itt alkalmazták az etnikai elvet, Magyarországot itt is megcsonkítani és Ausztriát megjutalmazni.

– Kinek volt abban igazán szerepe, hogy Magyarországot ilyen durván megcsonkították? Kimondok önnek egy nevet: Clemenceau.

– Hát igen, Clemenceau. A román irredenta mozgalmak a francia Clemenceaunak ifjú újságíró kora óta, tehát több évtizeden keresztül küldték a magyarellenes propagandát, és olyan „ügyes” kézzel csinálták ezt körülbelül 1880-tól, hogy harminchét évvel később Clemenceau lett, 1917 és '19 között, Franciaország első embere.

– Aki meg volt győződve arról, hogy Magyarország bűnös ország.

– Igen. Clemenceaura sajnos, valamilyen oknál fogva, hatottak a magyarellenes tényezők. Mondják azt, mert a fia magyar lányt vett feleségül. Meg mondják azt is, hogy egy kicsit süket volt és Transsylvaniaiát Pennsylvániának értette. És mert utálta az amerikaiakat, ezért döntött így. Ezek történelmi pletykák. De itt arról van szó, a dolognak az a lényege, hogy Franciaország lett a kontinentális győztes. Anglia nem foglalkozott akkoriban az európai kontinens belső ügyeivel, átengedte ezt a franciák-

nak. Annál is inkább, mert megszűnt az angol-német tengeri viszály a gyarmatokért és Anglia átengedhette a franciáknak a kontinentális elsőbbséget. Ez az egyik. A másik, Franciaország a kelet-európai, délkelet-európai politikáját Romániára, Csehszlovákiára, Lengyelországra és Jugoszláviára építette. Ezt gondolta át megítélésem szerint Clemenceau, és neki az volt az érdeke, hogy a magyarokkal szomszédos három országot megerősítse. Magyarországot, amely Clemenceau fejében német- és osztrákbarát ország – a németek elleni francia revans gondolatára, eszméjére tessenek gondolni – éppen ezért minél jobban meg kellett, hogy gyöngítse, hiszen akkor egy potenciális német szövetséges hatalom ereje lecsökken. Ez volt Magyarország. Tehát azt lehet mondani, hogy a francia nagyhatalmi politika malomkövei közé kerültünk.

– Ugorjunk egy nagyot a történelemben, mert nekünk nemcsak egy Trianonunk volt, én háromról gondolkodom. Az egyikről szóltunk. A második Trianon 1947. február 10-ével kezdődik számunkra, a párizsi békeszerződéssel, a második világháborút követően. És nagyon sok mai politikus harmadik Trianonként beszél az alapszerződések mostani aláírásáról, illetve tervezett aláírásáról. Idesorolják az ukrán-magyar, az Antall-kormány alatt megkötött alapszerződést is. De először a második Trianonról szóljunk: 1947. február 10-e. Magyarország túl van ismét egy vesztes világháborún.

– A negyvenhetes békeegyezmény első cikkelye a határokról szól, és a következőképpen fogalmaz: „A Magyar Királyság határai visszaállítatnak az 1938. január elsejei állapotnak megfelelően.” Ez pedig az 1938. november 2-i első bécsi döntés, tehát a felvidéki magyarlakta sáv visszaszerzése előtt volt. Így a második világháborút lezáró békeszerződés első cikkelyének első paragrafusa a trianoni határookra utasítja Magyarországot. Közismert, hogy öt falut Csehszlovákia kért a Pozsonyi hídfő esetleges magyar támadásának könnyebb elhárítása céljából.

– Hármát meg is kapott...

– Igen, de az nem nagyon érdekelt senkit, hogy ezek többnyire magyarlakta falvak voltak. Valamint az sem érdekelt akkor senkit, hogy a világ fölosztása megtörtént, tehát szovjet érdekszférába került Csehszlovákia és Magyarország is, és akkor már tudni lehetett azt, hogy a két szovjet érdekszférába tartozó ország nem fog mostanában háborút vívni egymással.

– Mielőtt még ezt a gondolatmenetet folytatnánk, elfogadja ön ezt a három Trianon elképzelést?

– Elfogadom. Annál is inkább, mert az ukrán alapszerződés aláírásakor országgyűlési képviselő voltam. Nem mentem be a parlamentbe, nem sza-

vaztam meg, és ezzel bizonyítom azt, nemcsak utólag, hogy tragédiának tartottam.

– De lehet, hogy a „nem” gombot kellett volna megnyomni, és ott kellett volna lenni.

– Lehetséges, igen, talán az lett volna a jobb. Mostani fejjel ezt csinálnám. De magát a koncepciót, hogy három Trianonunk van, sajnos el kell hogy fogadjam, mert ez az igazság. Lehet, hogy lesz negyedik is, vagy van tizenhárom Trianon is. Ha csak a demográfiai helyzetünket nézzük, az is egy Trianon. De az első, a második és a harmadik egy bizonyos magyarelzenes gondolatmenet mentén valóban fölfűzhető.

– Még bőven a második Trianon előtt, magyarán a párizsi békeszerződés előtt vagyunk, amikor Bácskában már megindul a mészárlás, amikor ötvenezer magyar pusztul el a pogrom következtében. Aztán Csehszlovákiában a kassai kormányprogram 1945. áprilisában nyilvánosságra kerül. Tehát még nincs is békeszerződés, de a magyarság veszélybe kerül már negyvenöt után is.

– Igen. Itt pontosan az történt, ami az első trianoni békeszerződés előtt. Akkor, kilencszáztizennyolc november első hetétől román, cseh és szerb csapatok megtámadtak bennünket és kirabolták az országot. Kilencszáztizenc kilenc augusztus negyediké, a román királyi csapatok Budapestet kirabolják. Negyvenöt után tehát ugyanez történt. Titoék legalább ötvenezer magyart megöltek, tarkón lőttek, meszes gödörbe löktek, felakasztottak, agyonverték, kézigránáttal felrobbantottak... Egy Domonkos László nevű újságíró Tito és a magyarok című könyvében döbbenetes adatokat ír erről.

– Úgy mondják, hogy ez visszavágás volt a magyarok korábbi tetteiért.

– Az újvidéki vérengzésekért. De folytassuk, valóban ahogy ön mondta, negyvenöt április nyolcadikán a kassai kormányprogram abszolút magyarelzenes, a magyarokat megfosztja állampolgárságuktól. Tehát a magyarnak elvihette akár a szomszéd is. Történtek is ilyen esetek. Nem mertek orvoshoz menni, mert az orvos nem kezelhette őket. Mindezt a nemzetközi jog csak betetőzte, megkoronázta a negyvenhét február tizediki békeszerződéssel.

– De még messzebbre megyek vissza, mert 1944-ben Benes Moszkvában, az ottani cseh és szlovák nyelvű rádióban már tett kijelentéseket a magyarokra és a németekre.

– Igen, Benes Eduárd, aki akkor már, ha nem is Csehszlovákia területén, de az angolok, amerikaiak és a Szovjetunió által elismerten ismét Csehszlovákia elnöke volt, azt nyilatkozta, hogy megtisztítjuk ezt az országot a német és a magyar áruól szeméttől. Ez mutatja Benes emberi mivoltát, aki egyébként nemcsak bennünket, de a szlovákokat is gyűlölte.

– Dokumentálható ez a mondat?

– Dokumentálható, ez hangszalagon megvan. Mint ahogy Klement Gottwaldnak és más nagy kommunista vezérnek is hasonló mondatai voltak.

– Ez negyvenháromban volt, amit Klement Gottwald mint kommunista főtitkár leírt.

– Igen, akkor Csehszlovákia Kommunista Pártjának főtitkára volt. Tudniillik a CSKP-nak az volt a célja, hogy egy szláv országot csináljanak ezen a részen, ami egyértelműen német- és magyarellenes elképzelés volt.

– Beszéljünk a Benes-dekrétumról. Mit tartalmazott? Közbevetőleg azért említjük meg azt is, hogy ebben nemcsak a magyarokról, hanem a németekről, a szudéta németekről is szó van...

– Igen, a szudéta németekről is, akik legalább három és fél millióan voltak. Itt körülbelül négy - négy és fél milliós néptömegről van szó, ami Európában elég nagy, kisebbségnek pedig óriási. Nos, a Benes-dekrétumok. A kassai kormányprogram után, tehát negyvenöt április nyolcadika után Benes már Csehszlovákia területén tartózkodott – ahogy ő akkor képzelte Csehszlovákiát, tehát Kassától Pozsonyig – és valamiféle elnöki rendszer alakult ki. Tehát az állam elnöke dekrétumokkal, parancsokkal döntötte el az állam belső működésének bizonyos fontos vonatkozásait. Több benesi dekrétum van. Az alapelv, aminek alapján létrehozták: a kollektív bűnösség elve.

– Nem fedezhető föl a nácizmusban is a kollektív bűnösség elve?

– De fölfedezhető. A náci azt mondták, hogy minden zsidó gazember, Benes pedig azt, hogy minden német és minden magyar bűnös gazember. A jogászai ezt megfogalmazták. Mondjunk konkrétumokat: a németektől és a magyaroktól Csehszlovákia területén elvették a csehszlovák állampolgárságot. Ennek rendkívül súlyos következményei voltak, nem fordulhatk orvoshoz, nem voltak a bíróságon tárgyalóképes felek, elvehették a vagyonukat. Mert ugye vagyona sem lehet annak, aki nem állampolgára az illető országnak.

– A magyar vagyonok kezelésére gondnokot neveztek ki.

– Komoly magyar bankok, magyar hitelintézetek, földművelési szövetkezetek és egyéb más kollektív vagyontárgyak voltak ott ilyen értelemben. Nemzeti gondnokot neveztek ki, aki általában nem szlovák, hanem cseh ember volt, és megindult – úgy, mint az első világháború után – a földreform segítségével a magyarok kifosztása. Most a benesi dekrétumok szellemében történt ez. Elvették az iskolákat, elvették a magyar templomokat. Nemrégén jártam Nagyszombatban, és az egykori Pázmány Péter bíboros-

érsek templomában ma nincsen magyar mise, csak szlovákul hangzik Isten igéje. Körülbelül ez volt a lényege.

– 1947. február 27-e. Aláírják a lakosságcsere-egyezményt. Gyöngyösi János a magyar külügyminiszter akkor, ő írja alá.

– Igen, lakosságcsere-egyezmény... Ez egy nagy benesi koncepció ismét. Benes a kitalálója, aki több lépcsőben akarta megtisztítani – ahogy ő mondta – az áruló német és magyar szeméttől, tehát a magyar emberektől Csehszlovákiát. Először is a békeszerződés nagyhatalmait arra akarta rávenni, hogy a békeszerződés a Magyarországgal kötendő szöveg parancsa szerint hazánk minimálisan kettőszázezer magyart vegyen át Csehszlovákiától. Másodsor, Magyarország és Csehszlovákia külön tárgyaljon erről, és amennyit csak tudnak Benesék, kitelepítsenek, és cserébe a Szarvas-Békéscsaba környéki szlovákokból ugyanannyi szlovákot átvesz Csehszlovákia. Harmadik: nemsokára megindult a felvidéki magyarok Csehországba, munkára való vitele, negyvennégyezer valahányszáz magyart telepítettek át mínusz húsz-harminc fokban. Pőre kocsikon vittek embereket, sokan megfagytak.

– Nem beszélte még a negyvenöt utáni Romániáról. Ott egy picit más volt a helyzet. Volt ott egy miniszterelnök, úgy hívták, Petru Groza, azaz Gróza Péter, aki magyarországi egyetemeken is tanult. Tehát – mint mondták – a magyar barátságáról is ismert. Aztán később a történeti kutatások jónéhány dolgot kiderítettek. Kiderítették például, hogy valamiféle csali is lehetett az akkori jóviszony Magyarország és Románia között. Csali, hogy később lehessen erre hivatkozni.

– Igen. Kettős megítélésű Petru Groza, aki miniszterelnöksége idején, amely 1945. március 6-án kezdődött, s jó pár évig tartott, az első időszakban, de mindenekelőtt 1947. február 10-ig – és ez egy fontos dátum – rendkívül komoly engedményeket adott a Románia által visszaszerzett teljes Erdélyben, tehát az Észak-Erdélyben is élő magyarság, a székelyek számára. Százával alakultak az új iskolák, megindult a kolozsvári magyar egyetem. Éppen Katona Szabó István kitűnő könyvében olvastam erről. De hogyha elolvassák Beke György könyvét, A magyar áfium címűt – a Püski Kiadó adta ki –, ott össze van foglalva, hogy mennyire csali volt, ahogyan említette...

– Ön szerint békés úton megváltoztatható Trianon? Magyarán: a határok módosulhatnak úgy, hogy Magyarország régi területekhez is hozzájusson? Még egyszer hangsúlyozom, békés úton.

– Magam is csak békés útra gondolok. Igen! Igen! A határok nem örök-érvényűek, a trianoni rendszer fölbomlása Jugoszlávia, Csehszlovákia fölbomlásával megkezdődött, és részben a Szovjetunió felbomlása is ezt erő-

síti. Hogyha a magyar érdekű kormány erre lépéseket tesz, akkor hosszabb diplomáciai előkészítés után, nemzetközi ellenőrzéssel, én is hangsúlyozom, békés határmódosítás elképzelhető.

– Számomra ez illúzió.

– A mai magyar embernek, akibe a trianoni kérdés mostani fölfogását belesulykolták, ez valóban illúzió. De hát harmincnyolcban-harminckilencben, azután negyven-negyvenegyben volt erre tényleges példa. 1990-91-92-93-ban pedig megítélésem szerint három lehetőség is lett volna, ha az akkori kormány kihasználta volna: Csehszlovákia felbomlása, a kárpátaljai kérdés, és amikor Ukrajna és Oroszország szinte háborúig menően vitában állt egymással az atomerő kapcsán. És végül, de nem utolsósorban, elsőnek kellett volna mondanom: a szerb-horvát polgárháború, annak a második szakasza, amikor a horvát erő kezdett megmutatkozni. Akkor lehetett volna valamit tenni. Minimálisan legalább fölvetni a határkérdést.

(ATV, Mondjuk a magunkét... – 1996. június 4.)

Weesenmayer közbelép

A Horthy hölgyek szökése

– 1949. október 16-án, a hajnali órákban felszívott a csengő Budán, a Dísz tér 5. szám alatt, a pápai nunciatúrán. Ádám György teljesített akkor ott szolgálatot. Vendégeik érkeztek.

– Nem tudtam elképzelni, hogy ki csönget. Még sötét volt, borongós, ködös hajnal. Legnagyobb meglepetésünkre az ajtó előtt Horthy kormányzó úr kocsija állt. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy valaki be akar a kocsival az épületbe jönni. A vezetők nem tartózkodtak otthon. Nem volt ott Angelo Rotta nagykövet úr és Balázskövi József sem. Úgy tervezték ugyan, hogy vasárnap este visszajönnek Budapestre, de nem érkeztek meg. Éreztük, hogy késésük összefügg a Horthy-proklamációval és az előző napi eseményekkel. Biztos jöttek volna, ha jöhettek volna. Úgyhogy én voltam az egyetlen, aki utasíthattam a portást, hogy nyissa ki az ajtót és engedje be a kormányzó úr autóját.

– Akkor még nem látták, hogy kik ülnek a kocsiban, vagy egyáltalán hányan is lehetnek?

– Nem láttuk, csak amikor a koci begördült a kapun, és legnagyobb meglepetésemre a hátsó két ülésen Horthy kormányzó úr feleségét és a megboldogult kormányzó-helyettes, Horthy István feleségét láttam. Horthy Istvánné ölében ott ült a kisunoka, ifjabb Horthy István. A sofőr mellett pedig elől – a híradóból, fényképekből jól ismertem – ott volt Illus nővér, a kislány állandó gondozója.

– Mit mondtak? Miért jöttek? Menedéket kértek?

– Horthy Istvánné volt az, aki lehúzta az autó ablakát, nagyon udvariasan bocsánatot kért a korai zavarásért, és közölte velünk, a nuncius úrral szeretnék fölvenni a kapcsolatot, szeretnének pótfikai menedékjogot kérni. Egy pillanatig gondolkodtam csupán, tudtam, hogy azonnal döntenünk kell, de a döntés tulajdonképpen megtörtént már akkor, amikor a koci begördült a nunciatúra épületébe. Arra gondoltam, hogy a kormányzó úr és a nuncius úr erről a lehetőségről valószínűleg tárgyaltak már, nem kellett erről nekem tudnom. Kiraktuk az autóból a csomagokat, elég sok holmit hoztak, és a földszinten kinyitottunk egy nagy szobát, ahol kényelmesen elfértek, ahova berakodhattak. A kaput azután újból kinyitottuk, még mindig sötét volt, és a sofőr ugyanúgy, ahogy bejött, kihátrált, és az üres autóval elhagyta a nunciatúrát.

– Ezt követően aztán persze jött még egy vendég.

– Alig tizenöt-husz perc telt el, egyszer csak egy sokkal élesebb csengő szólalt meg. Erősebben hangzott, mint az előbbi. Türelmetlenebbül. Visszamentem a kapuhoz, kinéztem a kukucskálón. A kapu előtt Hitler teljhatalmú megbízottja, a német birodalom nagykövete, Edmund Weesenmayer állt személyesen, mögötte öt-hat lépésre négy vagy hat fegyveres SS. Weesenmayer német diplomata uniformisban lehetett, széles fehér hajtókákkal. Igen elegáns volt, mintha fogadásról jött volna. Álltam vele szemben belül, ő meg kint állt az utcán, és közölte velem, tudomása van arról, hogy a kormányzó úr felesége és Horthy Istvánné itt vannak a követségen. Azzal a szándékkal jött, hogy visszaviszi őket azonnal a kormányzóságra. Nagyon meglepődtem, talán meg is ijedtem, de ilyenkor az ember mindig valahonnan erőt merít, nem tudom ma sem, hogy honnan, de azonnal nemmel válaszoltam. Mondottam neki, hogy én ebben a dologban nem tudok sem tárgyalni, sem dönten, a nuncius úrral kell majd erről beszélnie...

– Azt mondta ön, hogy nincs ott Horthy Miklósné és Horthy Istvánné?

– Nem tagadtam el a jelenlétüket, elismertem, hogy ott vannak. Azt mondtam azonban, hogy nem fogják elhagyni az épületet semmiképpen sem, hisz politikai menedékhelyet kértek. Tudomásom van róla, hogy ezt megkapják. A nagykövet úr a továbbiakat a nuncius úrral beszélje meg. Erre ő azt válaszolta, a kormányzó úr kimondott kérésére érkezett ide, aki azt kéri, hogy a hölgyek menjenek vissza hozzá a várba.

– Valószínű, hogy Weesenmayer nem mondhatott igazat, hiszen a hölgyek megérkeztek önökhöz, menedékhelyet kérve, nyilván a kormányzó úr tudtával. Nem valószínű, hogy visszarendelte volna őket tíz-tizenöt-husz perc múlva.

– Ez volt az én gondolatom is, és azonnal éreztem, hogy Weesenmayer nem mond igazat. Ez már fölbátorított engem arra, hogy azt mondjam neki, ha ebben az ügyben tárgyalni akar, akkor segítsen és tegye lehetővé a nuncius úr Budapestre való mielőbbi visszatérését. Erélyes voltam, a szeme közé néztem. Weesenmayer vad és mérges volt, s azt kérdezte: Ki maga tulajdonképpen? Hazudtam, s azt válaszoltam neki: követségi másodtitkár vagyok.

– Pókerjátzsma volt.

– Az. Weesenmayer érezte, nem kockáztathat, nem törhet be a pápai nagykövetségre az állig felfegyverzett SS-katonákkal, a hajnali órákban nem hurcolhatja el a hölgyeket. Hátraszólt az SS-eknek, megfordult, megígérte, hogy minél előbb a saját érdekükben visszahívja a nuncius úrkat Budapestre, és elköszönt. A hölgyek közben a szomszéd ajtó mögött végighallgatták az egész beszélgetést, remegve és tele félelemmel. Horthy

Istvánné attól tartott és félt, hogy pár percen belül elcipelik őt az épületből valahova. A szürke kosztümöt, amiben érkezett, hirtelen és nagyon gyorsan átcserezte vöröskeresztes uniformisra. Kiséáltam velük a nunciátúra kertjébe. Akkor már teljesen világos volt. Kezemben voltak az előző nap délutánján megjelent napilapok, a hétfőiek, ezekben nagy örömmel látták a kormányzó úr megjelent szövegét. Ez nagyon megnyugtatta őket. Majdnem dél volt, mire a nuncius úr visszaérkezett Verolino tanácsos úrral és Balázskövi titkár úrral. Verolino tanácsos úr visszament a várba, ahol a németek közölték vele, hogy a hölgyek, ha akarnak maradhatnak, de ők a kormányzó urat még aznap elviszik Németországba. Közölték még azt is, hogy a kormányzó úr semmiféle kíséretet nem kap. Egyedül lesz, és ne számítson senki arra, hogy ha közben beteg lesz, valaki törődni fog majd vele. Ezzel a hírral jött vissza késő délután Verolino tanácsos úr a nunciátúrára. A németek azt ígérték, ha a család a kormányzó úrral tart, Bécsben csatlakozik hozzájuk a Budapesten korábban elrabolt ifjabb Horthy Miklós. A Horthy hölgyek hittek a németeknek, elhagyták a nunciátúrát, visszamentek a várba. Reménykedtek, hogy néhány óra múlva Bécsben talán megint együtt lesz az egész család.

– Németországba száz SS-katona és tizenkét Gestapo-ügynök kísérte Budapestről Horthy Miklóst és családját, miközben Szálasi átvette a hatalmat a fővárosban. Ön most Szlovákiából, Révkomáromból érkezett ide, ott is él. Az imént elmondottak, gondolom, további életét is megpecsételték.

– Visszakerültem Komáromba, és 1953. január elsején az utcán letartóztattak. Bekötött szemmel hárman vagy négyen azután elszállítottak a nyitrai fegyházba, ahol tíz és fél hónapra keresztül szünet nélkül, éjjelnappal kínoztak. Elkövettek mindent, hogy szóra bírjanak. Azt akarták, hogy valljam be, a Vatikánnak kémkedtem. Mert az elképzelhetetlen, állították, hogy ne a Vatikánnak lennék a kémje. Szerencsére még abban az évben, 1953-ban meghalt Sztalin, később pedig Gottwald csehszlovák köztársasági elnök is. Egy kicsit enyhült a helyzet a börtönökben. Tíz és fél hónap után megjelent nálam két magas rangú prágai belbiztonsági tiszt, és a végén úgy döntöttek – akkor már október tizennyolcadika volt –, hogy bírósági tárgyalásom lesz. A vád ellenem nyugatra való szökési kísérlet lesz. A vád után a nyitrai bíróság decemberben el is ítélte. Kétévi börtönbüntetést kaptam szökési kísérletért. Ebből aztán egy esztendő elengedtek. Végül Ilován, Leopoldován, a prágai Ruzin börtönön és Valdiceu Jicinán keresztül újból szabad ember lettem.

(Vasárnapi Újság, 1994. október 15.)

Poklot járt, hazatért

– Emberek százait, ezreit hurcolták el málenkij robotra hazánk területéről és Kárpátaljáról. Lehet-e indulat nélkül visszagondolni az embertelen körülmények között eltöltött évekre? A megkínzottak egyike a Kovácsszénáján élő sváb asszony, Kellner Ádámné.

– 1944. december 25-én vittek el bennünket. Nem hogy vittek, mi magunk mentünk Sásdra, onnan pedig gyalog Pécsre. Akkor még úgy tudtuk, hogy kukoricát szedni megyünk a Bácskába. Nem oda vittek, hanem Oroszországba.

– Vagonokba rakták és se szó, se beszéd?

– Amikor Pécsen voltunk a laktanyában, már körülbelül tudtuk, hogy Oroszországba kerülünk.

– És mi volt a bűnük? Mit mondtak, miért került erre sor?

– Nem tudom, hogy mi volt a bűnünk. Én legalábbis úgy érzem, hogy nem volt bűnünk, legfeljebb az, hogy németnek, vagyis svábnak születünk. Kint Oroszországban volt mindenféle nemzedék. Volt magyar, román, besszarábiai, volt ott mindenféle-fajta nép. Minket dolgozni vittek, mert más egészséges ember bizony nem volt. Akik voltak, azok félkezűek, féllábúak, egyszeműek voltak. A többieket, a fiatalokat mind a frontra vették.

– És önök hová jutottak?

– Gorlovkára kerültünk, ez itt van Ukrajnában. Onnan egy gyárba vittek bennünket, ott dolgoztam végig a gyártelepen, Gorlovkán.

– Mi mindent kellett csinálni?

– Meg kellett figyelni, hogy melyik gép mikor végzett a munkájával, s akkor az egyik géptől a másikhoz szállítottuk a vasakat. Ez ugyanis egy olyan gyár volt, ahová a nyersvasat behozták, a kész gépet pedig kivitték. Turbinákat gyártottak, nagy vízturbinákat, itt Magyarországon is találkoztam már velük. Akkor a bányáknak készültek a nagy levegőturbinák, olyanok, amelyek a levegőt nyomják le a mélybe. Egyéb más alkatrészek is készültek.

– Hányan voltak ott? És csak asszonyok, nők voltak?

– Csak nők. Mi kétszázan voltunk. De nem voltunk bezárva, szabadon jártunk. Azóta nincs az éjszakának olyan perce, hogy álmomban ne jártam volna ott, ne mentem volna dolgozni, vagy a munkahelyről a lágerbe.

– Csak hát mégsem itthon volt.

– Nem voltunk itthon, sajnos. És nagyon nagy volt a szegénység.

– Naponta mennyit kellett dolgozni?

– Először tizenkét órát, majd a háború után nyolcat. A munka talán nem is lett volna annyira vészes, hanem az volt a nehéz, hogy nem volt ennivaló. Mindig éhesek voltunk, de nemcsak mi, az ott élő oroszok is. Mert mi ugyanazt kaptuk, amit ők.

– Mekkora volt a fejadag? Milyen volt az „étrend”?

– Ezt maguk el sem tudják képzelni. Volt reggelire egy halfej és kész. Káposzta- vagy uborkaleves, esetleg savanyú paradicsomleves. Azt nem lehet így elmondani. Ilyen étel mellett kellett a nehéz vasakat emelgetni. Hetven deka kenyéret kaptam én, akik a vasöntödében dolgoztak, azok egy kilót. A kétkilós kenyér olyan volt, mint itt a vályog. Nagyon rossz volt.

– Egy napra hetven deka kenyér? Nem kevés.

– De hát az a hetven deka nem annyi, mint itthon. Mert énnekem most egy kiló kenyér elég talán három napig is. Ott egyszerre meg tudtam volna enni reggelire, mert olyan volt, mint a szappan.

– Meddig volt kint Ukrajnában, kényszerből?

– Harminchárom hónapig. Arra is kapom most a nyugdíj-kiegészítést.

– Hogy jöttek haza? Mikor?

– Egyszer mentem haza a munkából és mondja a tisztünk oroszul, hogy siessek, mert jön a komisszió. De előtte osztályoztak bennünket, megnézték anyaszült meztelen. Olyanok voltunk, mint a csontváz, osztályoztak: kettő-három, kettő-három. Bizony aki kettő volt, voltunk vagy harmincan, azt nem engedték haza.

– Azért nem lehetett hazajönni, mert soványak voltak, nem bírták volna az utat hazafelé?

– Mi ott maradtunk volna, de harmincan egy lágert fönntartani nem tudtunk volna. Akkor elvittek volna máshová bennünket. És akkor jött a tisztünk, addig járt utána, míg hozott egy orvosnőt, aki megvizsgált bennünket. Nem tudtunk menni sem. Féltünk, hogy ebből mi lesz. Egyszer csak mondja a tisztünk, hogy ne spóroljunk most már télire semmit sem, hagyjunk el mindent, mert úgy néz ki, hazamehetünk. Nem hittük, persze, hogy nem. Talán három-négy nap telt el, amikor szólt megint a tisztünk, hogy mindenki adjon el mindent, amije van és vegyen ételmet, hogy az utat kibírjuk hazáig. Így is tettünk. Aztán eljött a várva várt nap reggele, jöhattunk haza. Fölraktak bennünket a teherautóra, irány Sztalinó, a gyűjtőtábor. Ott aztán rengeteg magyar volt, rengeteg fogoly, olyanok, mint mi. Persze voltak más népek is. Megyünk haza, boldogok voltunk, aztán egyszer csak kiszült, hogy nem mehetünk. Ott ültünk az árokparton reggeltől

estélig. Az egyik délután, úgy öt óra tájban jött a tisztünk, aztán elment valahová egy autóval. Mikor visszajött, fősorakoztatott bennünket a kapu elé, és mint a katonákat, úgy adott át bennünket az ottani lágerparancsnoknak. Azt a pillanatot elfelejteni nem tudom. Elbúcsúzott mindenkitől, hogy már most szabadok leszünk. Úgy is volt. De előtte nagyon sok helyen fertőtlenítettek, de végül 1947 őszére hazértünk. Átjöttünk a magyar-orosz határon. Rettentően szigorúak voltak, mindenkit kitéssékeltek a vagonból, végigmotoztak bennünket és megint fertőtlenítettek. Az összes csomagot végigmotatták, hazahozni semmit nem lehetett. Pedig milyen a nép? Na, ez jó lesz az unokámnak, ez jó lesz ennek, ez jó lesz az anyámnak vagy az apámnak. Hoztuk az ajándékot, de mindent elvettek tőlünk.

– *Még onnan is akartak emléket hozni, amit az emlékezetéből ki akart az ember törölni?*

– Még a szép fényes csapágyat, azt is hoztuk.

– *Aztán mégiscsak átjöttek a határon, végre itthon voltak.*

– Itthon. Azt nem lehet elmondani, mit éreztünk, mikor átjöttünk a határon. Nyitott vagonban jöttünk már, s a jó emberek menet közben is dobáltak be dinnyét, almát, vagy valamit, mert még mindig nagyon éhesek voltunk.

– *Tudták az emberek, hogy a vagonokban lévő lányok, asszonyok honnan jönnek?*

– Biztos, hogy tudták, mert minden állomáson, ahol megállt a vonat, ott álltak fényképpel, hogy nem találkoztunk-e evvel, nem ismerte-e valaki amazt? Hogy nem tudunk-e valakiról? Keresték a hozzátartozókat. Ahol mi voltunk, ott nagyon sok ember meghalt. Még mindig csodálkozom azon, hogy föl kutatják az ottani sírokat. Ez lehetetlenség, ez nem létezik. Nem lehet föl kutatni. A mi halottaink mind kaptak koporsót, nem ilyen cifrát, de egy ládát, amit a mi gyárunk csináltatott. A halottainkat nekünk kellett eltemetni.

– *Megásták a sírt, vállra vették a koporsót...*

– Nem, autóval vitték, lerakták a földre, és akkor nekünk kellett a sírgödört megásni, a halottat eltemetni.

– *Minden társ, miután meghalt, egy picike reményt is elvitt magával.*

– Soha nem lehetett tudni, holnap talán én leszek a soros, mert jön az agyvelőgyulladás vagy a tífusz, mert az bizony aratott. Meg hát, nagyon megteletek az emberek vízzel.

– *Kevés volt az élelem, itták a vizet, legalább érezzék, hogy jóllakottak.*

– Persze, ittuk a vizet. Hát abban az uborkalevesben is mi volt? Víz. Nem volt abban más.

– *Amikor hazajött, kivel találkozott először? Várta valaki az állomáson?*

– Igen. Vártak bennünket, mert Debrecenből küldhettünk haza egy levelezőlapot – ezt repülővel hozták Budapestre –, mert Debrecenben is voltunk vagy két-három napig. Hát ott volt aztán a nagy osztályozás. Nagy ellenőrzés volt. Még Debrecenből is vittek vissza embereket, meg Máramaros-szigetről is, ha például valaki a másikat elárulta... Na én ezt ismerem, ez csendőr volt, ez az volt, ez meg amaz. Aztán lekapcsolták.

– *Ahogy a határon átjöttek, a volt társak váltak besúgóvá?*

– Igen, igen.

– *Szüleit megtalálta a régi házban?*

– Nem. Már ki voltunk telepítve. Ezt már kint sejtettem, mert kaptam innen, Kovácsszénájáról egy levelezőlapot. Az anyám nevében írt valaki, hogy ott vannak a szüleim. Bűgösdig mentünk vonattal, onnan meg gyalog haza, Kovácsszénájára.

– *Hány kilométer?*

– Tizenhét... tizenhat körülbelül.

– *Csontsoványan?*

– Igen, akkor Bűgösdön, vagyis inkább Megyefán már voltak ismerősök, akik kint vártak az állomáson, náluk aztán kaptunk egy kis vacsorát. A szüleimmel Hetvenhelyen az alagútnál találkoztam, ahol dolgoztam. Ott találkoztunk össze.

– *És csak azért kellett a régi házból eljönni a szülőknak, mert svábok voltak?*

– Akkor volt a kitelepítés. Hát akkor ez volt.

– *Szerencsések, hogy nem Németországba vitték ki őket, mármint a keleti részbe.*

– Ha kivették volna, akkor oda kerültünk volna a keleti részbe, mert innen mindenkit oda vittek. Ez a falu nagyon rendes volt. Itt a szegény ember meg tudott élni. A kidobott sváb itt kereste meg az évi kenyereit. Aratásban, harmados kukoricában, vagy pedig egy kis szobát kapott valahol. Ebben a faluban nagyon rendes népek laktak, megengedték, hogy a szegény ember meg tudjon élni.

(Vasárnapi Újság, 1993. június 13.)

Aki Németországban még látta Beregffy vezérezredest

– A minap Budapesten a másodszer születettek találkoztak. A tizenkét, ma már idős ember, 1944 őszéig bízott benne, hogy kimarad a kilátástalan vérontásból. Nem így történt. Utolérte őket a SAS-behívó. A kiképzetlen fiatalokat felismerhetetlen katonai ésszerűség alapján vándoroltatták Nyugat-Magyarországon, Ausztrián át a mind kisebb német birodalomba, ahol tanúi lehettek polgári tízezrek tragédiájának és a nyilas katonai vezetés emberi-erkölcsi önfelszámolásának. Ezen túl feledhetetlen emlékeket szerezhettek a francia kultúra tárgykörében. Köztük volt dr. Kubinyi Sándor is.

Karácsony másnapján indultak Magyarországról. Hetek, hónapok és évek múltával beszéljünk 1945. március 16-áról. Würzburgról van szó, és arról a kegyetlen bombázásról...

– ... amit mi, akik ezt átéltük, úgy tekintjük, hogy a második születésnapunk. Foszforbombákat dobtak le, amik hasábszerűen rázuhantak az épületekre és ezer fokon felüli hőt árasztva mindent felgyújtottak maguk körül.

– Az amerikaiak bombáztak?

– Nem. Annyira nagy volt már a légi fölény, hogy kidobták ezeket a sztalingyertyának nevezett világítótesteket, és a gépek annyira alacsonyan szálltak, hogy láttuk a felségjelből, hogy angol gépek bombáztak. Állítólag Coventry ellentétele volt Würzburg, mert valóban itt már katona nem volt, csak átutazóban a városban. Vázás épületek voltak, ezek meggyulladtak, és az emberek megsültek az óvóhelyeken. Körülbelül harmincezer ember halt meg húsz perc leforgása alatt. Annyi ideig tartott a támadás. De a baj ott kezdődött, hogy időzített bombákat is dobtak le, amik két-három nap múlva is robbantak. Egyik bajtársunk éppen úgy halt meg, hogy békésen evett valamit a tarisznyájából, amikor mellette a mezőn felrobbant egy bomba. A mentést még így is lehetetlenné tették. De mi mégiscsak megmenekültünk és tovább tudtunk menni az eredeti célunk megfelelően, Deckendorfbra, ott folytatódott pár héten keresztül a kiképzésünk.

– Ön akkor sarzsi nélkül volt?

– Őrvezetőnek az utolsó napokban léptettek elő. Az egyik alkalommal meghallottuk, hogy a szomszéd Metten nevű városkába magyar emberek, magyar alakulat érkezett.

– Ott, ahol az a csodálatos kolostor van, amiről képeket is hozott...

– Igen. A bencés kolostor. Átmenve ott találtam a nagybátyám autóját a kolostor kapujában, aki a HM-ben volt akkor ezredes. Így tudtam meg, hogy a Magyar Honvédelmi Minisztériumnak ez volt az utolsó állomáshelye. A nagybátyám közbenjárására elértem, hogy áthelyeztek ide, tehát az utolsó beosztásomban a Honvédelmi Minisztérium őrségébe tartoztam. Egyik nap utasítást kaptunk, hogy zárjuk le a kolostor négyszögletes udvarát, teljesen izoláljuk a külvilágtól. Megérkezett Beregffy honvédelmi miniszter, vezérezredesi rendfokozattal, és ott tartotta meg az utolsó tiszti gyűlést.

– Tehát ön tanúja volt az utolsó tiszti gyűlésnek?

– Igen. Ott álltam a folyosón és láttam, hogy a miniszter úr teljesen magába roskadva ült az asztal végénél és... beszélt, beszélt... Nyilván referáltak, hogy a magyar csapatok hol, mint vannak. A végén rezignáltan felállt: „Kérem tartsanak ki, én megyek” – mondta. Ezzel felállt, kiment, a kolostor előtt várakozott egy hatalmas parancsnoki Ford autó és volt mellette kettő darab teherautó, amiben az összes bútorzata, felszerelése volt. Szakácsnőtől szobalányig bezáróan. Fogták magukat és elmentek. Utána az terjedt el, hogy a svájci határ felé mennek, nyilván, hogy valahova kiutat kapjanak. Ezen mindenki mosolygott, mert mi, akik már ott voltunk hosszabb ideje, tudtuk, hogy a svájci határon senkit nem engednek át. Mint utólag kiderült, még a deportáltakat sem. Így tehát a miniszter urat sem engedték át. Ezután két vagy három nappal, április huszonhatodikán értek ide az amerikai csapatok. Fonák helyzet volt, mert annak a magyar katonatisztnek, akit kiküldtek, hogy fogadja az amerikaiakat, a nyakába borult az amerikai tiszt. Mint kiderült, korábban a vezérkari iskolán, Amerikában, évfolyamtársak voltak, hiszen tanulmányi okból magyar tiszteket is kiküldtek Amerikába.

– No, de hát ez nem volt menlevél.

– Nem, nem, mert utána kíméletlenül, két nap múlva az utolsó öreg tisztet is beleértve felpakoltak minket, és egyik táborból a másikba vittek. Szabad ég alatt voltunk. Még havazott áprilisban, borzalmas körülmények között voltunk.

– Önöket az amerikaiak ejtették fogságba, de végül mégsem maradtak amerikai fennhatóság alatt.

– Nekem ez mint jogásznak szinte hihetetlen dolognak tűnt, hiszen amikor Magyarország negyvenegyben belépett a háborúba, Franciaország már nem létezett. Tehát mi nem voltunk hadiállapotban Franciaországgal. Mi magyarok itthon ezt száz százalékgig betartottuk, úgy, hogy a hitleri Németországból Magyarországra szökött francia hadifoglyokat polgári internálnak kezeltük. A legürbbs módon bántak velük a magyar hatóságok. „Viszonzás-

képpen" minket ugyanolyan elbánásban részesítettek a franciák, mint a német hadifoglyokat. Hogy csak egyetlenegy adatot mondjak, az én testsúlyom általában száz kiló fölött volt, de annyira éheztek bennünket, hogy negyvennyolc kilóra lefogytam. Ez volt a „viszonzás" azért, hogy mi a Balaton mellett tartottuk a francia hadifoglyokat. Már békeidőben írtunk a francia követ-ségre, hogy legalább annyit tegyenek meg, hogy azokat a bajtársainkat, akik szép számban fekszenek a francia temetőben, a különböző hadifogoly-táborok mellett, legalább őket meglátogathassuk. Kérem, erre a levélre a mai napig nem kaptunk választ. A franciák ragyogó üzletet csináltak a hadifoglyokkal, a légió oldaláról nézve, mert tökéletesen kiképzett, s amellet harcedzett katonákat kaptak. Tehát akiknek nem kellett elmagyarázni, hogy mit kell csinálni.

– *A katonák menekültek a légióba, mert éheztek és abban reménykedtek, hogy ott majd kapnak enni.*

– Így van. Persze a magyarok nagyon leleményesek, ezt meg kell mondjam, tudniillik rájöttünk arra, hogy az első toborzásnál nincs orvosi vizsgálat. És jelentkeztek hadirokkantak is, akik velünk voltak. S rögtön megkapták az ellátmányt, majd elvitték őket tőlünk. Irány a légió. Két hét múlva, az egyik éjszaka, nagy a jövés-menés. Kiderült, hogy az első orvosi vizsgálatnál kidobták őket, mert az egyik társunk fogta és kitétte az üvegszemét a sorozóbizottság asztalára. Ennek eredményeként őt, meg a többieket is, akik betegek voltak, visszaküldték. Utána az enivaló reményében mindenki jelentkezett, bármi baja is volt. De őket már nem küldték vissza, mert a franciák is rájöttek erre a turpisságra. Őket már munkaszolgálatra vitték, ki az afrikai idegenlégiós kaszárnyákba.

– *Tizenhárom hónapot volt fogságban.*

– Összesen, igen. Elég szép tizenhárom hónapot. Ahhoz képest, hogy mindössze hat hónapig voltam előtte katona.

– *Milyen reményekkel jött haza Magyarországra?*

– Nagyon érdekes ez a kérdés, megmondom miért: Strasbourgban volt az elbocsátó léger. Felsorakoztatták azt a körülbelül ezer magyart, akikkel ott összeverődtem, és a következőt mondták nekünk: kérem, Magyarországon kommunizmus van. Semmit nem tudunk önöknek garantálni, hogy ott mi lesz a sorsuk. Azt viszont megígérjük, aki itt marad, három éven belül megkapja a francia állampolgárságot és azonnal kap munkavállalási engedélyt. Negyvenhatban nagy munkaerő-hiány volt Franciaországban az újjáépítés miatt. Ezért is volt az egész hihető. Egyetlenegy, az ezer magyar közül csupán egyetlen egy jelentkezett.

(Vasárnap Ujság, 1995. március 26.)

Katona sem volt, mégis hadifogoly lett

– *Mikor Európa a béke első napját ünnepelte, Csibi Mihály festőművészt akkor, 1945. május 8-án ugonírozták be Cegléden. Békéscsaba, Arad, Foksányi és az egykori Szovjetunió különböző légerei következtek, majd messze északon, a Volga felső folyása melletti Novisztroj. Csibi Mihály azt vallja, a hadifogságon is az önfeledt életöröm, a másik ember, a másik élőlény tisztelete és szeretete segítette át. Hallgassák Csibi Mihályt.*

– Fölvittek egészen északra, a Volga felső folyásához Novisztrojba, ami ma sincs jelölve a térképen, és ott a Junkers műveket, egy repülőgéparat kellett fölépíteni. Von Arden volt ott. Ő Von Braunnak volt a társa. Von Braun kiment Amerikába, Ardent pedig az oroszok hozták el, és az volt a feladata, hogy negyvenhét végére gyártani kell a V-I rakéta típusú repülőgépeket. Akkor hangzott el otthon a Nagy Ferenc-féle beszéd, amelyik tudatta – az orosz vezetőséggel is –, hogy akik civilként kerültek hadifogságba és elhurcolták őket, azokat jogtalan a lágerban tartani. Szabadon kell őket engedni.

– *Nagy Ferenc, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke tehát ezt üzenté és ezt mondta az orosz vezetőségek. Természetesen – mondom, természetesen – ebből nem lett valóság.*

– Ebből annyi lett a valóság, hogy tényleg a lágeren kívül helyeztek el bennünket, ór nélkül. Még a lágerben is mindenki úgy gondolta, hogy na, hát ezeket a civileket viszik haza. Vége a fogságnak. Nagy volt a lágerlakók irigysége, hogy milyen jó dolgunk lesz. Ez persze nem így történt, mert ahogy megérkeztünk a lágeren kívüli helyre, ott ugyanúgy huszonöt kilós csomaggal elhurcolt német lányok, asszonyok voltak – egészen harmincöt éves korig –, akik nagyon kemény bányamunkában dolgoztak. Közéjük vágták be ezt a huszonnyolc magyart. Tudatták velünk, hogy ugyanúgy kell élnünk és ugyanazt az ellátást kapjuk, mint a szovjet állampolgárok.

– *Milyen volt akkor az orosz emberek életszínvonal? Csak azért, mert ahhoz igazították az önökét.*

– Különféle volt. Ott tudtuk meg, hogy koszt-kaszt volt a Szovjetunióban, ami akkor rajonokra volt osztva. Az egyik rajonból nem lehetett átmenni a másikba, csak a párttitkár, vagy a munkahely vezetője és a szakszervezeti titkár engedélyével. Ha esetleg vonatra kellett ülni, az engedélyező papírt be kellett mutatni és arra adták ki a jegyet. Ugyanígy meglátogzott a koszt-kasztban is, hogy kinek milyen a beosztása. Ez megmutatko-

zott például a sztolováján, az üzemi étkezdén is. Akiknek külön étkezdéjük volt, tudtuk hogy jól élnek, mert orosz mentalitással krárogva, köhögve, szétvetett lábbal, megelégedve jöttek ki az étkezdéből. Álluk alatt a tokájukat pöckölik. Ez finom volt, ez jól esett... – mondták. Mi pedig lézengtünk. Ők félték egymástól, féltették a jó helyüket, tudniillik Sztalinogorszk egésszen modernül fölépített bányaváros volt. Állítólag még Lenin is látta az építkezés megkezdését. Én a harminchármas bányarészlegnél voltam, ennek az volt a feladata, hogy ezt a vidéket végig vasúttal is összekössék. Ez a Doni-medencében nagyon jó szénlelőhely volt.

– *Beszéljük a hudozsnyikról. Hogy hívták önt a táborban?*

– Ja... Senki nem tudta a másik a nevét, pláne az oroszok nem a miénket. Csodalény lettem, csodalattal bámulták, hogy festegetek egy csik papíron vagy pedig ócska vásznon ócska festékekkel, és fölismerhetően megjelent egyikük-másikuk képmása.

– *Tehát festett, és így lett hudozsnyik, azaz művész.*

– Úgy van, úgy van... Nagyon jó előiskolám volt. Itthon éppen a főiskola befejezése előtt voltam.

– *Beszéljünk az emberekről, a társakról. Beszéljünk Simon Lajosról.*

– Mi egymást sem ismertük tulajdonképpen. Ez a huszonnyolc ember a legkülönfélébb szellemi, műveltségi fokon állt. Még azt sem tudtuk, hogy ki hány éves. Sokszor megdöbbentem, mikor hazajöttünk és kaptam a leveleket, és akkor kisült, ez vagy az tizenhat évvel volt idősebb nálam. Mi ott egyformán ráncosak, soványak, koszosak voltunk. Föl nem lehetett ismereni a korkülönbséget. Rákényszerült a java része arra, hogy koldulni menjen, vagy a szemétdombot kutatta. Lopni próbált, vagy pedig a sztolovája, az étkezde körül ácsorgott, hátha kap valami moslékot. Volt, aki bement az étkezdébe és kinyalta a tányérokat. Én erre képtelen voltam. Inkább éhen haltam volna. Mentünk füvet rágni. Van egy levél, az öreg nyolcvanhat éves Kardos Laci bácsi, akivel egy időben egymás mellett volt az ócska putrink, ő bizonyíthatja, hogy biztattam az embereket, gyertek, egyetek labodát. Ha a disznó nem döglik meg tőle, akkor mi sem. Ez a szegény Simon Lajos, akiről az előbb kérdezett, vágyakozott arra, hogy jó kondícióban legyen. Figyeltük például a német lányokat, ők búzakalászt vagy rozskalászt loptak. Simon bácsi erre is rákapott, remélte, a gabona biztos segít az erősödésben. Arra nem is gondolt, hogy a lesóványodott, szerencsétlen állapotú test nem bírja. A gabonáról a cellulóz részecskék beülnek a bélbolyhokba és ebből tragédia lesz. Szegényke ebbe halt bele. Hiába gyalogolt nyolc kilométert a nővérke, hogy a mentőket kihozza. Az akkor már alig élő Simon Lajosról megállapította az orvosnő, hogy nem akar dolgozni, semmi baja,

máskor ne zavarjuk ilyen dolgokkal. Reggelre aztán meg is halt. Rettenetes látvány volt. Megviselt bennünket a halála, mert addigra tudtuk már, hogy kilenc gyerek apja.

– *Sok ilyen halált kellett végigszenvedni?*

– Nagyon sokat. Az első időben sokan meghaltak a tífusztól például. A legszerencsétlenebb látvány volt, amikor négykézláb mentek az emberek a latrina felé, erős, szép férfiak mentek tönkre így. Nem érték el a latrinát, hanem oldalt fordultak és végük lett.

– *Milyenek voltak a temetések?*

– Semmilyenek. Elkapartuk őket, és ez nekem ma is nagy fájdalom. Él például Veszprémben egy volt fogolytársunk, hullaszállító volt, aki pontosan be tudná tájolni, hogy hol, hány ezer ember van eltemetve. Méltó emléket kellene nekik állítani. Azok az emberek megérdemelnék, hogy valaki megemlékezzen róluk.

– *Mondok egy másik nevet: Sztjepán Gasparovics Reisz.*

– Bekerültem a bánya szakszervezeti irodájára. A feladatom a normatábla vezetése volt. Reisz először sztahanovista volt, később a Doni-medencék munka hőse lett. Bent ülök az irodában és egyszerűen kinyílik az ajtó, látok egy szénporos arcot, s a belépő magyarul szólal meg: Egyedül vagy pajtás? – kérdezi. Azt hittem, hogy ott menten meghalok, mert rajtunk, huszonnyolcunkon kívül, magyarul azon a vidéken nem tudott senki.

– *Sztjepán Gasparovics, a munka hőse viszont tudott.*

– Tudott bizony. Kiderült, hogy ő is magyar. A munka hőse! Később aztán megismertem a lakását, egy szobából állt, amiben két vaságy volt, valami hokedli-féle, meg más hasonló.

– *Sztjepán Gasparovics Reisz hogyan került Sztalinogorszkba?*

– A Csinger-völgyi bányában dolgozott, mint bányász. Mint fiatal ember. Akkor beservezték a kommunista pártba, és mint agitátort küldték a németországi bányákba. Azután végigjárta Franciaországot, kikerült Angliába, sőt Amerikába is. Voltak vagy harmincan-negyvenen, magyar kommunisták. 1928-ban mentek ki, átlógtak Szovjetunióba, s abban a pillanatban szétválasztották őket. Soha többé nem találkozott egyik a másikkal, nem érintkezettek egymással. Keservesen kezdődött neki is az oroszországi élet, ami később boldogsággá simult. Legalábbis ő boldognak hitte magát. Mindig mondta, ha hazakerülök, mondjam el a családjának, az édesanyjának, hogyha él, hogy nagyon meg van elégedve és nagyon jól megy a sorsa. Mert elérte, hogy a munka hőse és a Doni-bányák vezetője lett.

– *Hazautazásuk, hazaindulásuk előtt, utolsó este találkozott Gasparovicssal, aki egy levelet adott át önnek.*

– Igen. Azt mondta: látod, elértem ezt, most van egy új télikabátom és egy világvevő rádióm. Föl tudtam öltöztetni a családot. Tovább nem tudott semmit sem mondani, mert megfordult és lehetett látni, hogy sírt.

– *Tehát hazahozott végül is egy levelet, amit Sztjepán Gasparovics Reisz írt haza, Magyarországra, az édesanyjának.*

– Igen. Én értesítettem őt kötelességszerűen. Ez az öregasszony pedig azt mondta nekem, maga soha az életében nem látta az én fiamat. Maga hazudik, mert a fiam vagy meghalt, vagy eltűnt. Maga engem zsarolni akar.

(Vasárnapi Újság, 1995. május 7.)

A haza visszavár...

– Magyarország történetének ezeregy száz esztendejéből bizony jócskán jutottak sötét évek századunkra is. Gondoljunk például a málenkij robot tragikus korszakára. Most egy könyvőről hallanak és egy emberi sorsról, amely sokak sorsa volt a háború után.

Idézet Szekeres Imre Gyula Nyolc év rabmunka Szovjetunió vorkutai légereiben című könyvéből. Bukovári Pál nyugalmazott tanár, volt rabtárs írja: „Ha Vorkuta nevét hallom, könny csordul a szemembe. Eszembe jut az a sok jó bajtárs, aki örök álmát alussza az örök jég határmezéjén. Akik üveges szemekkel égre bámulnak, mert kegyetlen hajcsáraink nem engedték, hogy kezüket imára kulcsoljuk, szemüket lefedjük. Egy ócska deszkalapon vontatta két rab utolsó útjára. A gyászmenetet négy csákányos rab követte. Hátukon nagy fehér betűk és számok jelezték, mint nálunk a gépjárművek rendszáma, hogy jelentéktelen, néptelen eszközök vagyunk, és a napi adag kása is addig jár, míg az erőnk bírja. Végül a gyászmenetet két fegyveres őr, sítalpakon, zárta. Mellettük egy hatalmas vérebbel. A fegyver nem végső tiszteletadásra szolgált, hanem hogy belénk lőjenek, ha a végtelen tundrán szökni próbálnánk. Virágok helyett a rabtársak könnye jéggyöngyként hullott sírjukra, a gyertya lángját a csonttá fagyott földet vető acélcákányok szikrája pótolta.” Szekeres Imre Gyula miképpen jutott Vorkutára?

– Előzménye volt. Temesváron elítéltek tizenöt évre.

– *Annak pedig az volt az előzménye, hogy ön egy olyan katona volt 1944-ben, akit nem is képeztek ki, aki fegyvert sem fogott.*

– Igen, mert három hónap helyett csak negyven napig voltam ennél az alakulatnál. Ez magyar szabadságharcos alakulat volt. Tehát nem SS vagy német-alakulat volt, magyar volt. Ennek a súlyát nem is éreztük, azt, hogy mi ezért valamikor is felelősséggel tartozunk, vagy ezért bűnhődünk kellene.

– *Akkor ön huszadik évében volt.*

– Igen. 1945. február 5-től március 15-ig tartott a katonáskodásom, Ezért tizenöt évet kaptam.

– *Aztán jött 1945 nyara. A cséplőgép mellett dolgozik, amikor megjelenik két civil ember és Szekeres Imre Gyulát keresi.*

– Kérdezték mindjárt első alkalommal, hogy voltam-e katona? Mondtam: voltam is, nem is. Ha negyven nap katonaságnak számít, akkor voltam, ha nem, akkor nem. Na, most mindegy – mondták –, be kell jönnünk a városba, igazoltatásra.

– Hódmezővásárhelyre.

– Igen. Az orosz parancsnokságra bementünk Bódé Pistivel, ott aztán magasrangú szovjet katonák, tisztok kérdezősködtek, hogy mikor voltunk katonák, meddig voltunk? Az adatainkat fölvtették és azzal fejezték be, hogy két napra Oroszára kell mennünk kivizsgálásra.

– Ennek az útnak lett aztán az állomása Temesvár.

– Igen. 1945. augusztus huszonnyolcadikáig, körülbelül két héten keresztül, éjszakánként föl-fölvívtak a cellából, ahol vagy tizenötön nyomorogtunk egy kicsike kis helyen. Huszonnyolcadikán fölolvasták, hogy ki tizet, ki tizenötöt, ki húsz évet kapott. Szabályosan úgy loptak ki az országból.

– És mindenhol csak orosz katonákkal találkoztak?

– Csak, csak, nem volt magyar egyáltalán.

– Mikor azt mondták, hogy Szekeres Imre Gyula tizenöt év... Egyáltalán tudott ön oroszul, értette, hogy mit mondtak?

– Nem. Volt ott egy tolmács, az is csak szűkszavúan mondta. Aztán még hozzátette, lesz kolbász, meg fehér kenyér, szalonna, nem fognak éhezni. Ehelyett volt kása, káposztaleves, sózott hal, majd később, évek teltevel már volt egy olyan öt-hat-hét dekás fasírt is szarvashúsból. Kolbászt egyáltalán nem láttunk.

– Vorkuta mekkora volt? Hány rab fért el, és egyáltalán kik voltak ott? Csak politikai elítéltek, mert önöket annak minősítették, vagy voltak köztörvényesek is?

– Sajnos voltak köztörvényesek is. Bennünket nem is vettek ember-számba, mi dolgoztunk helyettük is. Addig ütötték-verték az embert, míg tudott mozogni, vagy pedig az ő normájukat is nem teljesítette. Csupa csont-bőr lettünk. Mikor elmentem, voltam olyan hetven körül, ez volt a legalacsonyabb súlyom, ott pedig nem sokkal voltam több, mint a fele. Este, mielőtt elaludtam, mindig az volt a kérésem, hogy valahogy érezzem meg, valóban reménykedhetem-e, hogy valaha újra láthatom a hazámat, meg az édesapámat. Álmomban, nem is egy alkalommal, otthon a városban jártam, az utcán. Az édesapámat láttam, a régi munkatársaimat, barátaimat. Szóltam hozzájuk, igaz ők nem válaszoltak, de mégis otthon voltam. Reggel, amikor fölbredtem, akkor újra a valóságot láttam. Itt a hősivatag, Vorkuta, a láger. De mégis eszembe jutott, hogy az este azzal feküdtem le, hogy érezzem meg, hazaérek-e még? Innen kaptam valahogy akkora sugallatot, olyan reményt, olyan határtalan akaratot, hogy az embernek nem szabad magát elpusztítani, nem szabad megállni, nem szabad föladni. Bízni, hinni kell továbbra is. Így adatott meg a gondviselés által, hogy tényleg jobbra fordult a sorsom.

– Beszéljünk a kiszolgáltatottságról.

– Mi magyarok, de többen is, akik határontúliak voltunk, nem írhattunk haza. Panaszkodni? Kinek panaszkodhattunk volna?

– Később mit mondtak a szülei? Hittek abban, hogy találkozunk még ebben az életben?

– Édesapámat élve találtam, nagyon megörültem neki. Egy vágy, egy álom vált valóra...

– Amikor hazatért.

– Igen. Édesapám is azt mondta, kisfím, én úgy hittem abban, hogy hazajössz. Úgy bíztam benne, hogy túléled, bárhova visznek, bármi történik is veled. Én – mondta – valahogy éreztem, hogy élve maradsz. És érdekes, hogy mások is, a barátaim meg a szomszédok is mind azt mondták, Szekeres bácsit nem lehetett meggyőzni arról, hogy Gyuszi elpusztult. Pedig sokan mondták neki, akit az oroszok elvisznek, ennyi év után biztos, hogy nem jön. Ne is várja Szekeres bácsi. Ne mondjanak énnekem ilyent, biztos vagyok benne, hogy a fiam haza fog jönni, mondta mindig.

– Akkor, amikor az ember mélyponton van, akkor, amikor ha akarják ütik, ha akarják megalázzák, segíthet, hogy arra gondol, van nekem egy hazám, van egy Magyarország? Nekem oda vissza kell mennem.

– Ennek óriási ereje van. Annak, hogy az embernek családja, hazája, szülőföldje van. Az egyik társam, Völgyi Jóska verse, ami szerepel a könyvben, „beszél” erről a legszebben. Arról az érzésről, amit én elmondani nem tudtam, s amit úgy nevezünk, honvágy.

– Ennek az utolsó versszakát olvasom: *Lehullt a hó, itt van a tél./ Mit hozhat számomra? / Nincs itt karácsony, bejgli, mák dióval./ Több telet már nem remélek. / Lassú a szív, alig-alig ketyeg. / Ha megáll majd, amit rég várok már / Akkor hazamegyek. / Elviszem a honfi lelkem / szép magyar hazámnak, / és megköszönöm, hogy magyarnak szült, / az édesanyámnak.*

(Vasárnapi Újság, 1996. július 28.)

A leventementő piarista tanár

– Egy könyvet tartok a kezemben. A benne foglalt megdöbbentő tényekről tudomásom szerint még nem szólt a hazai sajtó. Kovács Mihály piarista tanár, egykori tábori lelkész írja le könyvében annak a negyvenezer leventének a kálváriáját, akiket a Szudéta-vidéki gyűjtőtáborokban tartottak fogva a németek, hogy a háború végén mint önkéntes SS-növendékeket dobjanak be a harcokba.

Kovács Mihály 1945 elején, februárban elindult Németországba magyar leventék után. Hogy kerültek ki ezek a fiatal, tizenkét és húsz év közötti gyerekek?

– Amikor az orosz front közeledett, azon a címen, hogy mentik őket az oroszok elől, a Dunántúl nyugati részén, főleg Zalában szedték össze a leventekorú magyar gyerekeket, vagyis a tizenkét és tizennyolc év közöttieket, és őket vitték ki. A főelosztó hely – mint később megtudtam – a csehországi Égerben volt, amit a csehek Chebnek neveznek. A Szudéta vidéke akkor Németországhoz tartozott. Volt ott egy hatalmas gyűjtőtábor, és ott sorozás alá vették őket. Aki katonai célra alkalmas volt, azt bevágták a német hadseregbe, mint önkéntes SS-növendéket. Ki akarták őket képezni olyanokká, akik a légvédelmi ágyuknál adogatták a katonáknak a lőszeret, tehát segédszolgálatosnak. Mások meg – és ezt a háború utolsó, kétségbeesett idejében találták ki a németek – olyan rakétákat készítettek, amelyeket tizenöt-húsz méter távolságról kellett kilőni a tankokra.

– Fogalmazhatunk úgy, hogy ezek a fiatal gyerekek ágyúönteléknek kellett?

– Mondhatjuk így is.

– Emlékszem, amikor kisgyerek voltam és szóba kerültek a leventék, mindig gyűlöletet éreztem a levegőben. Mindig azt éreztem, hogy ezek bűnös emberek voltak.

– Tizenkét évtől tizennyolc éves korig egyszerűen minden magyar fiú levente volt.

– Hogy ezek a gyerekek az SS-hez kerültek, nem az ő választásuktól függött. Tanár úr tehát elindul a gyerekek után. Hol találkozik először velük?

– Kőszegen volt a tábori püspökség, és ott kérdeztük, hogy tudnak-e arról, hogy nagyon sok magyar gyerek van kint Németországban, és nincs velük vezető? Erre a püspökségi titkár azt mondta, ki az a bolond, aki oda kimegy utánuk? Mondtuk, például mi. Mi piaristák vagyunk, a gyerekekért felelősséget érzünk. Így kettőnknek adtak menetlevelet. Tulajdonképpen behívtak mind a kettőnket katonának, tábori lelkésznek, és közölték velünk, hogy a németországi magyar ifjúság pásztorálására küldenek ki ben-

nünket. Így jutottam ki Égerbe, ahol tényleg nagy, tíz-tizenkétezer fős táborot találtam, ahova naponta jöttek be Magyarországról, Romániából meg a környező vidékről a gyerekszállítmányok. Itt a németek egyszerűen besorozták őket, szerintük minden külföldi az SS-be tartozott.

– Kétszáz magyar lány is volt ezen a vidéken. Velük mit csináltak? Miért volt rájuk szükség?

– Ők a mostani szlovák Komárom melletti Szentpéteriből és Hetényből kerültek ki. Ott a túlbuzgó nyilas vezetők úgy értelmezték, hogy ha a fiú ifjúságot menteni kell az oroszok elől, akkor ezt kell tenni a lány ifjúsággal is, s ezért úgy döntöttek, hogy őket is kiküldik. Ebből nagy botrány lett. Autóbuszokkal hordták őket Komáromba. Volt ahol a szülők átszakították a dunai gátat, hogy az autóbuszok ne tudjanak közlekedni. Volt olyan is, hogy szembehelyezkedtek a csendőrséggel a vonatra rakáskor. Egy szülőt agyon is lőttek. Így vitték ki őket, így kerültek ők ki. De amikor látták a csendőrök a nagy ellenállást, megszüntették a rendelet ilyen fajta értelmezését.

– No de kétszáz leánygyerek mégiscsak kikerült. Velük mi történt ott?

– Kérkezésem után egy-két hónappal hallottam, hogy van egy tábor, Űtnicnek hívják. Ott van a Keleti-tenger partján, Stetinhez viszonylag közel. A front akkor Stetinnél állt, és mondták, hogy ott magyar lányok is vannak. Kötelességemnek tartottam, hogy hozzájuk is elmenjek.

– Mit csináltak ezek a lányok?

– Ködösítésre akarták őket kiképezni. Tudjuk, hogy a gyalogsági harcoknál hordókból volt a ködsav, és azt kellett szélirányban kiengedni. A ködsav marta a bőrt, ezért a lányoknak gumiruhába kellett öltözni és így kellett kezelni ezt a számukra nagy hadigépet. Sírógörccsöt kaptak sokan, állandóan volt a kórházban nyolc-tíz lány, idegösszeroppanás miatt. A táborban nemcsak magyar gyerekek voltak, hanem románok, sőt fehér oroszok és ukránok is. Ők egymással a táboron belül is háborúztak. A magyarok a románokkal, a románok az ukránokkal.

– Ahogy a háborús helyzet alakult.

– Igen. A vezetők látták, ha fegyvert adnak a kezükbe, akkor ők először is a tisztjeiket fogják lelőni, a német tisztjeiket. Aztán az ukránok a lengyelek meg a románok ellen fognak harcolni, a magyarok meg a románokkal vesznek össze, úgyhogy mindent elkövettek, hogy hátráltassák a bevetést. Így lett vége a háborúnak és a lányok nem kerültek bevetésre.

– Fiatal gyerekek, távol a hazától, távol a szülőktől, végül is a háború poklában, mert feljükk haladt a háború, miképpen tudtak létezni?

– Nappal egymás közt beszélgettek, de a félelmüket, mert féltek ám, nem merték kimutatni egymás előtt. Ellenben éjjel lehetett hallani, hogy sírva hívogatták az édesanyjukat. Nemcsak a lányok, a fiúk is.

– *Tanár úr tudta óvni, védeni őket? Voltak olyan esetek, amikor erélyre volt szükség?*

– Tulajdonképpen csak egyszer volt ilyen, amikor az egyik táborból a másikba mentem, és amikor jövök vissza, azzal fogadnak, hogy közben itt lázadás volt. A táborparancsnok, egy főhadnagy azt mondta, hogy amíg én nem kerültem oda, addig semmi baj nem volt velük. Úgyhogy nyilván én vagyok a hibás. Katonai felelősségrevonással fenyegetett. Nem volt könnyű helyzet azért sem, mert a Gestaponak is ott volt az épülete. Aki oda bekerült, nemigen lehetett tudni, hogy előkerül-e valaha is.

– *Sikerült azoknak a gyerekeknek az életét megmenteni, akik végül a sors kegye folytán önre voltak bízva?*

– Gyakorlatilag nemcsak a magyarokkal, hanem körülbelül ezer gyerekkel kerültem kapcsolatba, a kétszáz lányt is beleszámítva.

– És...

– Ezek közül egy sem került bevetésre.

– *A háborúnak vége van 1945. május 8-án. 1946. május 6-án ön az utolsó transporttal jön haza. Miért húzódott el ilyen sokáig a hazautazás?*

– Schleswigolsteinben, azon a kis földnyelven Dánia alatt, körülbelül egymillió hadifogoly volt. Az angoloknak egyéb dolguk is volt, mint hogy a magyar hadifoglyokkal és leventékkel törődjenek. De hát a leventékről nem is tudtak a felsőbb parancsnokságon.

– *Nem tudták azt, hogy ilyen fiatal gyerekek is vannak a német hadsereg fennhatósága alatt?*

– Kevesen tudtak róla, pedig a fogolytábort látogatta a svéd vöröskereszt is. Azoknak feltártam a helyzetet, sőt francia nyelven írásban is benyújtottam nekik.

– *Megdöbbenek?*

– Annyi rémséget láttak már, hogy ezen különösebben nem döbbenek meg. Én már korábban is ettől féltem nagyon. A gyerekeknek mindig is mondtam a háború utolsó heteiben, hogy majd a béke első hetei lesznek a nehezek. Ott az a mérhetetlenül sok ember, katona, és ki fogja őket élelmezni? Nagyon érdekes volt, amikor egy napig nem volt katonai porció osztás, és a következő nap aztán újra megnyíltak a raktárak, akkor ugyanazok a német altisztek osztották az ennivalót, csak a legfőbb helyekre került néhány angol. Az egész Schleswigolsteinbe csupán néhány tucat angol jött csak be, és a belső adminisztrációt, meg a rendfenntartást is németek

csinálták. Ez volt a magyarok nagy bánata, de az angolnak ez volt az egyszerűbb, mert csak a németekkel kellett tárgyalni, nem pedig a magyarokkal magyarul, a románokkal románul, a szerbekkel szerbül és így tovább.

– *Önnek nem volt kötelező elindulni a levante fiatalok után, mégis miért tette, miért ment el?*

– Kérem szépen, én piarista vagyok, a piaristák arra kötnek fogadalmat, hogy az ifjúságért megtesznek minden tőlük telhetőt. Tehát abban az időben, abban a helyzetben úgy éreztem, ezt meg kell tenni. Ezért mentem ki.

(Vasárnapi Újság, 1994. április 24.)

Szétszóratásunk évei

– Szász János egykori levante hívta fel szerkesztőségünket, és jelezte, volna mondanivalója a saját ezeregy éjszakájáról, vagyis a málenkij robotban eltöltött idejéről. De még arról is, hogy a leventetársaival, a volt hadifoglyokkal és polgári elhurcoltakkal mi, hol, hogyan történt. Ő, a szerencsés túlélő, kötelességének tartotta ugyanis, hogy gyűjtse az adatokat. Igyekezzen nyomára lelni minden fellelhető dokumentumnak, hogy följegyezzen minden tanúvallomást. Szász János iratkötegei fölött zajlik az interjú.

Ezeregy éjszaka egy ember életének szinte töredékének számít csak. Szász János azonban, aki 1945. február elsejétől leventeként hadifogságban élt, erre az ezeregy éjszakára sok-sok borzalommal gondol.

– Ez az ezeregy éjszaka a fiatalságomból sok mindent elvitt, de szerencsére elég sokan voltunk együtt fiatalok, valahogy túl tudtuk tenni magunkat a kínokon. Volt, amikor nagyon fáztunk, volt, amikor éhesek voltunk. Bejártuk Európát.

– 1945. február elseje. Idézzük fel ezt a napot.

– Az Odera-Neisse határ mellett Kusztrinben voltunk. Volt egy nagy barakk-laktanya, onnan kidobtak bennünket a fenyveserdőkre. Hajnali egykor kivittek minket egy hatalmas zabföldre. Ástuk a lövészárkot, a hó tetejére raktuk ki a földet, messziről virított, hogy ott vagyunk.

– Nem vallott valami nagy haditudományra.

– A szembejövő T-34-esek, vagy tíz-tizenkettőt megszámoztunk hajnali egy óraker, látták, hogy ez gyerekség. Németországban egyébként akkor tizenkét éves gyerekeket is kidobtak sok helyen a frontra. Megcsináltuk a hat lövészárkot, és ahogy jöttek szembe velünk a T-34-esek, állandó tűz alatt tartották maguk előtt a terepet. Golyószórával, géppuskával, aknavetővel. Még mondta is az egyik hadapród, hogy no, ezt ki kell lőni. De csak félig tudta kimondani, mert egy golyószórával kettévágta, ott mellettem csúszott bele az árokba. Vizes homokba térdeltünk, lebújva vártuk a sorunkat. Egyszer csak az egyik oldalon, egy őrmester föltett valamilyen lepedőt egy lapátra. Még azt is kettévágta egy golyószórával, de a következőben az egész velünk szembejövő páncélososztag leállította a tüzet. Megértették a megadás jelét.

– Jöttek a T-34-esek. Önök mivel álltak szembe velük? Mi volt a kézben?

– Puska, lapát és volt ez a páncél-faust, amivel a tankot közelről ki lehet lőni.

– Az erőfölény óriási volt.

– Még csak arra sem volt időnk, hogy fenyőágakkal álcázzuk a hóra kirakott földet.

– Tiszta mézsárszék volt.

– Teljesen álcázatlanul voltunk szemben ezekkel a hatalmas nagy monstrumokkal, és szinte várták, hogy adjuk meg magunkat.

– Volt idő a félelemre?

– Nem volt. Szorult lelkiállapotban voltunk. Ott, aki a fejét kidugta abból a nyolcvan centis árokból, mert körülbelül ennyit tudtunk azon az éjszakán kiánsni, annak vége volt, az ott is maradt.

– Mi lett a magyar leventékkal, akik Németországban hadifogságba kerültek?

– Minket hátravittek Lengyelországon keresztül, szembe a hatalmas gyülekező orosz erővel. Sokszor az erdők között kóboroltunk, mert az utakat elfoglalták. A kóborlókat a gyűjtőtáborokban összegyűjtötték, ilyen volt például a poznanai láger. Ott körülbelül hetvenezer ember gyűlt össze, Európa minden nációjából. Az egyik falumbeli társamat például Moszkvába vitték. Én, sokadmagammal, Leningrád környékére kerültem. Elég sokat vittek el közülünk a Ladoga-tó partjára. Az kegyetlen hely volt, télen nagyon nagy hideg volt, de nyáron is pusztította a malária és a szúnyog az embereket. Tőzegbányákban voltak. Volt olyan, aki az Uralból jött hazafelé, nagyon sokukkal találkoztunk. Körülbelül kétezer-ötszáz fiatal levante került össze, akik Erdélybe mentek. A többiek Debrecenbe mentek, ott a panyon-laktanyában szereltek le.

– De nemcsak orosz hadifogságba kerültek a magyar leventék, hanem eljutottak a francia idegenlégióba is.

– A katonai osztagok, a katonai parancsnokok és a levante parancsnokok is azon igyekeztek, hogy elsősorban angol, francia vagy amerikai hadifogságba kerüljenek. Egész hadapród-iskolák, gimnáziumok, levante-csoportok, mintegy hatvenezer fiatal került ki nyugatra. Közülük az amerikaiak sokat átadtak, ha úgy tetszik albérletbe, a franciáknak. A franciák elég mostohán bántak a fiatalokkal...

– A magyar leventékkal?

– Igen, velük. Valószínű, ebben az is benne volt, hogyha durván bánnak velük, akkor könnyebben lehet őket toborozni az idegenlégióba. Húszezer magyar, elsősorban fiatal, hogy meneküljön a francia hadifogság mostohaságából, beállt az idegenlégióba. Ott följavították őket, ruhát adtak, enni kaptak, gyakorlatoztatták őket fél évig, egy évig, két évig, aztán közülük húszezer ment Vietnamba. Ma szinte senki sem gondolná, hogy a magyar ifjúság ilyen óriási számban szóródott szét, pusztult el fölöslegesen, halt

meg idegen érdekekért. Sok magyar leventét belga bányákba vittek. Több mint tízezeret.

– Oroszországba kerültek, a Szovjetunióba, mégpedig – ahogy említette – Leningrád környékére. Vége volt már régen a nagy leningrádi blokádnak, tehát önök a blokád nyomaival találkoztak.

– Igen, bőségesen. Mi bontottuk szét azt a nagy bunkersort, amelyek Leningrádot délnyugati irányból körbezárták. Ez hatalmas homokdombvonalat volt, három-négy-öt soros, tehát mélységben tizenöt-húsz kilométeres bunkersorok is voltak. Ezeket a németek építették, mert állóháborúra rendezkedtek be, a kiéheztetésre. A messzehordó ágyúk lőtték Leningrádot. Láttuk, milyen pusztítást végeztek. A történelemkönyvek még ma sem írják meg, de hárommillió ember halt éhen abban a városban. Döbbenetes volt, amit láttunk. Mi romeltakarítással foglalkoztunk, mert szét volt löve az egész város. Aztán kerültem ebbe a Jegorova nevezetű vagongyárba.

– Közben útépítőkkal is dolgoztak együtt.

– Igen, volt egy tizenkilences orosz hadifogoly, aki Magyarországon raboskodott, Miska bácsi – úgy hívtuk. Tudott magyarul, és aki az ő brigádjába került, annak mindig megvolt a százhuszonhat százaléka. Ennek nagy jelentősége volt, mert akinek nem volt meg, az csak negyven dekát. Akinek pedig igen, az plusz húsz dekát, azaz hatvan deka kenyeret kapott. Olyan volt az a kenyér, amilyen volt, de az életet fönntartotta. Plusz kaptunk még egy kanál cukrot is. Júniusban, júliusban vonult haza, Leningrádba, a győztes szovjet hadsereg. A vonatok tele voltak Németországból való áruval. Volt, hogy hatalmas tehéncordákkal találkoztunk. Hajtották ezeket a fekete Holstein-féle teheneket.

– Hány fogolytábor volt a Szovjetunióban?

– Mintegy kétezer-ötszázötven. Szibériától kezdve, még a kínai határon is voltak. Ha úgy tetszik Kamcsatkától egészen Leningrádig és Murmanszktól Kijevig. A Kaukázust is beleszámítva, mert ott is voltak elég sokan.

– És hány hadifogoly lehetett a Szovjetunió területén ezekben a táborokban?

– A magyarok körülbelül hatszázezren lehettek, a málenkij robotosokkal együtt. Sehol nem volt pontos nyilvántartás. Szállításkor is rengetegen meghaltak. Kidobták a hullát a kocsiból, ment tovább a vonat, senki nem regisztrált semmit.

– Tizenkét oldalban összefoglalta az ezeregy éjszaka történetét. Ennek utolsó fejezete azt a címet kapta, hogy Jeltelen, néma tömegsírok a nagy keleti birodalomban. Sorolja egymás után a táborokat. A trodovkai civil internáló-táborban lévő elhurcolt nyolcszáz magyar férfi és nő közül – negyvenöt-negyvenhatban – háromszázan hal-

tak meg. Aztán Sztalino mellett hatszáz magyar közül, egy bányaszerencsétlenség következtében, háromszázan pusztultak el. Holtak, holtak egymás után.

– Ezek csak szemelvények...

– Hány magyar feketé most az orosz hómezőkön, jeltelen sírokon?

– Kettő- és háromszázezer között vannak azok, akiket még meg lehet találni. Sok helyen azonban a hadifogoly-temetőknél még a nyomát is eltűntették. Buldózerrel fölszántották. Borzasztóan nagy volt a veszteség még a kimenetkor. Kettőezres szerelvények, hetenként állandóan mentek a nagy Szovjetunióba. Az utazás alatt is hányan pusztultak el! Volt olyan, hogy a negyven emberből tizenötöt kidobták. Csak arra a kis időre állt meg a vonat, ameddig kirakták a meghaltakat.

– Miért adta az életét arra – mert legalábbis úgy érzem, ezt tette –, hogy ezeket a magyar sorstragédiákat kutassa, ezeket rögzítse?

– Nem lehet az, hogy ilyen óriási tömegben emberek elpusztulnak és senki nem törődik vele. Azt mondtam, ha sehol, semmi pénzt nem kapok érte, akkor is rögzítem ezeket az eseményeket. Szeretném, ha nem maradna a fiókomban, mert akik túléltek, azoknak kötelességük, hogy megemlékezzenek az elhaltakról, elpusztultakról. Mert ki tesz le egy szál virágot annak a leventének a sírjára, aki valahol az orosz sztyeppéken vagy a szibériai tajgákban alussza örök álmát? Senki.

(Vasárnapi Újság, 1995. január 22.)